बी.एस.एस. — Bakhar Sanshodhan Sangraha

BHARAT SATYA SAMPURNA · HISTORICAL RESEARCH DOSSIER

# तमिळ विद्यापीठ, तंजावर येथील मोडी दस्तावेज संवर्धन प्रकल्प

*तंजावरच्या मराठा दप्तराचे जतन, संवर्धन, संगणकीकरण व देवनागरी लिप्यंतर*

यत्र योगेश्वरः कृष्णो यत्र पार्थो धनुर्धरः। तत्र श्रीर्विजयो भूतिर्ध्रुवा नीतिर्मतिर्मम॥

भगवद्गीता १८.७८ — या दस्तऐवजाचे मार्गदर्शक सूत्र

टियर २ · संस्थात्मक स्रोत, अंशतः पडताळलेले

**स्रोत:** Raju Chatarsing Pardeshi, "Geo-Strategic Importance of Forts in Swarajya," *Shivcharitra Pushpanjali Khand-2* (Special Issue, Vol. 13, No. 2, June 2024), ISBN 978-81-963502-0-8, pp. 113–123. Akhil Bhartiya Shri Shivcharitra Sahitya Sammelan — Nutan Maratha Mahavidyalaya, Jalgaon & Itihas Prabodhan Sanstha, Maharashtra.

तमिळ विद्यापीठाच्या अधिकृत प्रकल्प माहितीपत्रकावरून भारत सत्य संपूर्ण (बी.एस.एस.) संग्रहासाठी सिद्ध केलेले.

## १ ऐतिहासिक पार्श्वभूमी

इ.स. १६७६ ते १८५५ या सुमारे १८० वर्षांच्या कालखंडात, आजच्या तमिळनाडूतील तंजावर शहरावर छत्रपती शिवाजी महाराजांचे सावत्र बंधू एकोजी (व्यंकोजी) राजे भोसले यांच्या वंशजांचे राज्य होते. या दीर्घ कालखंडात तंजावर हे दक्षिणेतील मराठा राज्याची राजधानी होती, आणि तेथील प्रशासन, समाजजीवन, अर्थव्यवस्था, शिक्षण, संस्कृती, साहित्य, भाषा, वैद्यकीय व्यवस्था आणि शासकीय व्यवहारांतून प्रचंड मोठा ऐतिहासिक दस्तावेज निर्माण झाला.

राज्यकारभाराची भाषा मराठी असली तरी दैनंदिन शासकीय नोंदींसाठी वापरली जाणारी लिपी मोडी होती — देवनागरी लिपी प्रचलित होण्यापूर्वी मराठा साम्राज्यभर वापरली जाणारी वेगवान प्रशासकीय लिपी. त्यामुळे दख्खन व दक्षिण भारताच्या इतिहासाचा हा मोठा भाग आज मोठ्या प्रमाणात मोडी हस्तलिखितांमध्येच शिल्लक असून, तो सर्वसामान्य मराठी वाचक, अभ्यासक व संशोधकांना अद्याप उपलब्ध नाही.

## २ प्रकल्प — उद्दिष्टे व पहिला टप्पा

महाराष्ट्र शासनाच्या अर्थसहाय्याने तमिळ विद्यापीठ, तंजावर यांनी ही मोडी हस्तलिखिते जतन, संवर्धन, संगणकीकरण व देवनागरी लिप्यंतर करण्यासाठी तसेच सूचीकरण व अंतिमतः प्रकाशनासाठी एक सुनियोजित प्रकल्प हाती घेतला आहे. जतन-संवर्धन प्रक्रिया चार टप्प्यांत होते — स्वच्छता, घड्या काढणे, दुरुस्ती व जीर्णोद्धार, आणि प्रत्येक दस्तावेजाचे पद्धतशीर वर्गीकरण व मांडणी.

**पहिल्या टप्प्यातील नोंदवलेले आकडे:** एकूण ५,८८,५०० मोडी कागदपत्रांचे जतन-संवर्धन झाले असून, त्यापैकी ३,७६,००० कागदपत्रांचे संगणकीकरण पूर्ण झाले आहे — सुमारे ५ लाख डिजिटल इमेज फ्रेम्स २० हार्ड डिस्क्समध्ये सुरक्षित साठवलेल्या आहेत. आणखी २,१२,५०० कागदपत्रांचे संगणकीकरण व पूरक काम तमिळ विद्यापीठात सुरू आहे. सूचीकरणाच्या कामात प्रत्येक संगणकीकृत दस्तावेज वाचून त्याची १ ते ३ ओळींची मराठी (देवनागरी) सारांश-नोंद तयार केली जाते; देवनागरी लिप्यंतराचे काम निवडक व अनुभवी मोडी अभ्यासकांकडून करून घेतले जाते. प्रायोगिक टप्प्यात ३७ मोडी अभ्यासकांची निवड करण्यात आली, प्रत्येकाला अंदाजे ५० कागदपत्रे देण्यात आली — सूचीकरण प्रक्रिया मोठ्या प्रमाणावर राबवण्यापूर्वी चाचणीसाठी एकूण १,८५० कागदपत्रांचा प्रायोगिक गट तयार करण्यात आला.

## ३ महत्त्व व पडताळणी-टीप

प्रकल्प पूर्ण झाल्यानंतर, आजवर दुर्लभ राहिलेली हजारो प्राथमिक-स्रोत कागदपत्रे इतिहासकार व संशोधकांसाठी उपलब्ध होतील अशी अपेक्षा आहे — दख्खन व त्यापलीकडील मराठा प्रशासन, समाजजीवन, अर्थव्यवस्था, संस्कृती, भाषा व साहित्याशी थेट संबंधित असा हा मौलिक स्रोत आहे.

**स्वतंत्र पडताळणी:** सार्वजनिक अहवालांशी पडताळणी केली असता — महाराष्ट्र शासनाने तमिळ विद्यापीठ, तंजावर यांना मोडी दस्तावेज संगणकीकरण व सूचीकरणासाठी किमान इ.स. २०१३ पासून टप्प्याटप्प्याने निधी दिल्याचे अनेक स्वतंत्र स्रोतांतून (शासकीय वृत्त, २०२० मधील इंडॉलॉजी संशोधन-टिपण, आणि २०२४ मधील शोधनिबंध) स्पष्ट होते. एकोजी/व्यंकोजी भोसले वंश व तंजावर मराठ्यांचा १६७६-१८५५ हा राज्यकाळ प्रस्थापित इतिहासलेखनाशी सुसंगत आहे. मात्र या दस्तऐवजातील विशिष्ट कार्यात्मक आकडेवारी (एकूण कागदपत्रसंख्या, संगणकीकरण आकडे, हार्ड डिस्क संख्या, अभ्यासक संख्या) मूळतः संस्थेच्या स्वतःच्या माहितीपत्रकातून घेतलेली असून सार्वजनिक स्रोतांद्वारे स्वतंत्रपणे पडताळता आलेली नाही — ती संस्थेने स्वतः जाहीर केलेली माहिती म्हणून येथे नोंदवली आहे, त्रयस्थ-पडताळित आकडेवारी म्हणून नव्हे.

## § टियर वर्गीकरण व स्रोत-टीप

**टियर २ — संस्थात्मक स्रोत, अंशतः पडताळलेले**

हा दस्तऐवज तमिळ विद्यापीठ, तंजावर यांच्या अधिकृत प्रकल्प माहितीपत्रकावर आधारित आहे. त्यातील ऐतिहासिक चौकट (तंजावर मराठा वंश, कालखंड, प्रशासकीय लिपी म्हणून मोडीचा वापर) अनेक सार्वजनिक स्रोतांद्वारे स्वतंत्रपणे पडताळली गेली आहे. मात्र त्यातील कार्यात्मक आकडेवारी (कागदपत्रसंख्या, संगणकीकरण आकडे) ही संस्थेने स्वतः जाहीर केलेली माहिती असून संकलनाच्या वेळी सार्वजनिक नोंदींद्वारे स्वतंत्रपणे पडताळता आलेली नाही — त्यामुळे तिचा उल्लेख 'संस्थेने नोंदवलेली माहिती' असाच करावा, 'त्रयस्थ-पडताळित माहिती' म्हणून नव्हे.

### संदर्भ

1. तमिळ विद्यापीठ, तंजावर — अधिकृत प्रकल्प माहितीपत्रक (या दस्तऐवजाचा मूळ स्रोत / Source infographic for this dossier).
2. C-DAC Pune, “Replaced by Devanagari & almost forgotten, ancient Modi script finally goes digital.”
3. Indology Research Notes, “Tamil University, Tamil Heritage Foundation, British Library, National Manuscript Mission — Digitization of the Manuscripts,” August 2020.
4. International Journal of Computing, Vol. 23(2), 2024 — reference to Tamil University’s Modi-document digitization funding.

*भारत सत्य संपूर्ण संग्रहासाठी संकलित — कुटुंबाच्या स्वतःच्या मोडी-लिपी संशोधन डायऱ्यांना पूरक असा हा दस्तऐवज.*